

A szabadság illúziói

„Más ideológiákkal szemben a liberalizmus azzal az előnnyel rendelkezik, hogy nem ideológiának, hanem a normális létezésnek tünteti fel magát”

(Molnár Tamás / Thomas Steven Molnar)

A liberalizmus nem koherens eszme. Inkább beszélhetünk néhány ügy összerendezéséről a szabadság zászlaja alatt. A „szkeptikus érv” szerint nincs olyan mondanivalója, amely ezt a történelmi korokkal és a földrajzi távolságokkal széjjelszabdalt politikai ideológiát bármily módon összekötné. Csupán egy olyan, többé-kevésbé beazonosítható laza csoportok halmazát vázolhatjuk e fogalom alatt, melyeket jobbra csak a „közös politikai ügyek” rendeznek egymás mellé – persze koronként változva, fejlődve vagy visszafejlődve. Kinek-kinek értékelése szerint. Nincs olyan „központi magja”, amely a több száz év alatt és ma is változatlan módon állna előttünk a politikum színpadán. Csakis az önmagukat liberálisnak nevezők egymással versengő csoportjait szemlélhetjük. Ezek összefoglalása pedig már-már sikertelenséggel fenyegető filozófiatörténeti feladat.

A szkeptikus érv híveivel szemben azonban vannak olyan filozófiatörténészek, akik több közös normáról beszélnek. Megengedve azt, hogy a szabadság, egyenlőség, individuum és más egyéb fontos elvek hangsúlyai végtelenül változatosak legyenek. Ezeknek az összefoglaló, történeti munkáknak is légiónyi száma van. Ráadásul torzulhatnak aszerint is, hogy ki melyik liberális „aliskolához” tartozik. Sokan hajlamosak egyes elvek túlzott hangsúlyozására, mások kizárására.

A kortárs John Gray a *Liberalizmus* című művében négy ilyen közös alapelveket említ: individualista, egalitárius, univerzalista és meliorista. Azaz „a személy erkölcsi szempontból elsőbbséget élvez mindenfajta társadalmi közösség követelésével szemben”. (Itt érhető tetten a közösségellenesség.) Egyenlő, mert „minden embernek ugyanolyan erkölcsi státust biztosít”. (Ezzel sok szociálliberális vitatkozna, mert anyagi természetű egyenlőségről

Gray nem beszél.) Univerzalista, ami ezúttal azt jelenti, hogy „az emberi fajt erkölcsi szempontból egységesnek tekinti”. Illetve a szándék, hogy a liberalizmus mindenhol kizárólagosan terjeszthető. Végül meliorista, azaz „állítja, hogy az összes társadalmi és politikai intézmény jobbítható”. Ami a fejlődéssel fonódik össze.¹ Gray egyébként, egy későbbi tanulmányában a pluralizmus pártjára állva állítja, hogy a liberalizmusnak a posztmodern korban le kell mondania a kizárólagosságról és a fejlődésbe vetett hitről. A liberalizmus lehet jó, de nem kizárólagos jó. A felvilágosodástól kezdve érvényes univerzalista elvet fel kell adnia.² Megjegyzem: a kizárólagosság gögje, rajta kívül és mindezek ellenére, ma igen sokakat jellemez. Mintha más helyes ideológia nem létezne. Sőt, mintha a liberalizmus nem is egy lenne csupán a versenyző eszmék közül.

Benjamin Ward szerint a liberalizmus az emberi természetre adott válaszaiban hedonista, racionalista és atomista. Azaz az embert a fájdalom elkerülése és az öröm hajszolása mozgatja; döntései meghozatalakor az ésszerűséget követi; és cselekedetiben autonóm, önálló személyként nyilvánul meg. Akár filozófiai, gazdasági vagy pszichológiai liberalizmussal állunk szemben, ebben az antropológiában mindenki egyetért. Az államról alkotott liberális vélemények közös nevezője, hogy annak szolgáltató funkcióját hangsúlyozzák. A törvényesség öreként, nem pedig a hatalom birtokosaként kell az egyénnek az államra tekintenie. Az állam fontos feladata továbbá a szabad piac és a demokrácia megteremtése (mintha ebben is kizárólagosságra törnének!). És végül hisznek a haladásban, a világ jobbá tételében.³ Ward hozzáteszi még, hogy a liberális elfogadja az eszmék szabad versenyét – amit, mint később láthatjuk, csak néhány ideális esetben hajlandók valóban követni. Leginkább nem.

Szóval nagy katyvasszal állunk szemben. Ki lehet ebből egyáltalán lábalni? Vagy belefulladás a liberális értékek végtelen tengerébe? Van értelme egyáltalán li-

¹ John Gray: *Liberalizmus* (Pécs 1996, 14.old.)

² John Gray: *A posztliberalizmus (1994-es tanulmány) Id. mű (Bp. 1996)*

³ Benjamin Ward: *The Ideal World of Economics (1981, 9-14 old.)* lásd részletesen: Bayer József: *A politikai gondolkodás története* (Bp. 1998, 187.old.)

beralizmusról mint filozófiai és politikai ideológiáról beszélni?

Az elméleti zavarból semmiképpen nem következik az, hogy badarság lenne akár egy történész, politikus vagy filozófus számára a liberalizmus ideáit vizsgálni, támogatni, esetleg kritizálni. Egy megoldás áll előttük: önkényesen kiemelnek, csoportosítanak, elválasztanak – azaz kijelölnek egy területet, amelyen belül vizsgálódhatnak. Tehetik ezt az aktuális viszonyok megértése, vagy a jövőbeni céljaik szerint.

Molnár Tamás (Thomas Steven Molnar), a legjelentősebb magyar származású konzervatív filozófus szerint a liberalizmus „három elemre – megkockáztatjuk ezt az egyszerűsítést – épül: filozófiai szempontból a nominalizmusra; gazdasági szempontból a piacra, mint minden tevékenység modelljére; és a vallás területén a deszakralizációra”.⁴ A nominalizmus szerint csakis az egyes dolgok léteznek, minden általános fogalom puszta szó. Csak a tapasztalt egyediség létezik, a többi csupán nyelvi asszociáció. A liberalizmus több érvelésében is felbukkan ez a fajta szemlélet. Itt abba az irányba indulunk, hogy szerintük nincs semmiféle objektív, általános (metafizikailag megalapozott) erkölcsi norma, csak az individuumhoz köthető egyedi. Nincs általános szabadság, csak az egyén szabadsága; nincs társadalmi igazság, csak az egyén megtapasztalt „saját igazsága”. Az első kijelölt fogalom így az egyén empirikusan tapasztalható autonómiája lesz. Ami az egyediségben megnyilvánuló független szabadság. A liberálisok ezt szeretnék végteleníteni – a cselekvések körei és mértéke szerint. A deszakralizáció (az állam, az egyház és a civil társadalom szétválasztása) Molnár szerint a változás első történelmi kulcsa. Véleménye szerint e nélkül nem lehetne az egyén autonómiáját a közösség kárára végtelenül növelni és a szabad piacot megteremteni.

A legtöbb filozófiatörténész hajlik ugyan a „szkeptikus évrre”, de mindezek ellenére igaz az is, hogy igyekeznek több-kevesebb olyan közös „gondolati magot” emelni a liberalizmus trónjára, amely időt és teret is átölelve (arányaiban változva ugyan), de mindvégig jelen vannak. Ezen aztán hosszú és éles belső vitákat folytatnak. A nyugati (értsd USA és Nyugat-Európa) politikai gondolkodás valójában az 1960-70-es években jut arra az elhatározásra, hogy végül is két élesen elválasztható vonulata különböztethető meg a liberalizmusnak. Amihez képest később egy harmadik iskola is kivívja létjogosultságát. A jelenkor három megkülönböztethető csoportja

tehát: az egalitáriánusok, akik a szociálliberális hagyományokat újítják meg és az egyenlőség eszményét emelik ki; a neoliberaisok, akik a szabadság feltétlen hívei és az individuális eszme restaurálói; és végül egy furcsa kevert képződmény: a pluralizmus hívei, akik a csoportok egyenlő és szabad versenyében hisznek. Persze a csoportosítás kissé önkényes, valójában minden változat hangsúlyaiban tovább osztódik⁵. Ami alapján mégis egy eszmerendszerbe soroljuk őket: a szabadság és az egyenlőség különböző arányaiban felbukkan mindenhol; az egyén autonómiájában hisznek, így általában közösségellenesek; a társadalmat jobbíthatónak tartják és véleményük szerint a „kizárólagos jó”-t képviselik. Sokuk hisz a fejlődésben és mindenki a versenyben. Végül, de nem utolsósorban, a szabadság növelésétől várják a jobb életet. Ezt az utolsót (az első állítások fényében) liberális tündérmesének nevezem. A szabadság nagyságától várni a jobb és boldogabb életet: vagy naiv illúzió, vagy hazug mese.

Az autonómia, az individuum szabadságának függetlensége, minden liberális filozófia alapja. Az egyén feltétlen felsőbbrendűsége az eszmerendszer princípiuma. Amennyiben ezt feladja, menthetetlenül megszűnik liberálisnak lenni. Az arányok változnak ugyan, értékek jönnek és mennek, de az „egyen” marad. Az individuum mérték nélküli szabadságába vetett hitet nevezem a liberalizmus tündérmeséjének. Azt az illúziót, hogy az individuális szabadság végtelen növelése valamiféle jobb élethez, vagy boldogabb léthez vezetne. Tévedés ne essék! Nem a szabadság szükségét, csak a mértékét vitatom. Hiszem, hogy az individuum szabadságának a középúton kell járnia. Korlátokkal. Ha letér az aranyközépről, mint ahogy letér, ha elnyomják (diktatúra) vagy letér, ha anarchikus módon végtelenítik (a mai liberális demokráciák) – nem vezet a jobb élethez, sem a boldogsághoz. Hiszem, ahogy Arisztotelész állítja, hogy minden középútnak két ellentéte van. Így a szabadság is, amely a megfelelő mértékben szükséges a boldogabb élethez, rendelkezik hiánnyal és túlzással. Az egyik a szolgaság, a másik szélsőérték a szabadosság, azaz a ma létező liberalizmus.

A liberálisok ebből kifolyólag felvállalják azt is, hogy a közösséget alárendeljék az egyén autonómiájának. Azaz az egyén fontosabb, mint a család, a nemzet (mint természetes közösség), vagy bármelyik egyház. Ha mindezek egymással szembekerülnek, mindig az egyént részesítik előnyben. Ez a másik lényeges vitatott pont. A liberálisok az

⁴ Molnár Tamás: *Liberális hegemonia* (Bp. 2001)

⁵ A csoportosítás, mint minden emberi logikával feldogozott kuszaság – önkényes, a szerzőtől való. *Egalitáriánusok*: J. S. Mill, J. Dewey, R. Dahrendorf, R. Dworkin, J. Rawls, stb. *komolyan veszik a francia forradalom egyenlőségeszméjét és igyekeznek a szabadság és az egyenlőség közötti feszültséget kezelni. Individualisták*: Adam Smith, F.A. Hayek, R. Nozick stb. *az abszolút szabadságot hirdetik és tagadják az egyenlőséget. Míg a pluralizmus inkább egyenlő és szabad versengő csoportokról szól, de az egyén autonómiáját, mint a csoporthoz tartozás jogát, ők is hangsúlyozzák.*: H. Laski, O. Gierke, R. Dahl stb.

erkölcsöt az individuumba zárják és pusztán a szabadság mennyiségi növelésétől várják a boldogabb életet. Ezzel szemben úgy gondolom, hogy közösségek nélkül az erkölcsi viszonyrendszer végtelenül szubjektív és relatív válik. Ráadásul „kipottyannak” olyan értékek, mint a kölcsönösség, a szolidaritás, az önzetlenség, az önfeláldozás és az igazságosság. Valójában a humanizmust és az igazságos társadalmat veti el az, aki tagadja a közösség erkölcsi forrását. A liberalizmus teremtette magányos ember végül elveszti hitét a jóban. Vagy maga teremti meg magának, ami tragikusan elbizonytalanítja.

A szabadság politikai megnyilvánulásainak egyike a jogok alkotmányos deklarálása. A liberálisok kizárólagosságot hirdetnek itt is. Mindig ők akarják eldönteni, milyen cselekvési tartalommal töltjük fel ezeket. Pedig az egyén szabadságjogai a XX. századi demokráciákban politikai minimummá váltak. Ugyanis egyetlen demokratikus politikai eszme sem kérdőjelezi meg azt, hogy emberi és állampolgári szabadságjogok alkotmányos és intézményes védelmére szükség lenne. De a szabadságjogok elvét ma már nem sajátíthatja ki a liberalizmus, hisz elfogadja és védi a szocialista, a konzervatív, a környezetvédő „zöld”, de a demokratikus normákat követő nemzeti radikális is. A vita leginkább a korlátokon és a cselekvések körén folyik. A liberálisok által elképzelt új jogok (homoszexuálisok családalapítása, drogliberalizáció) romboló hatással vannak egy közösség számára, így végső soron az egyén biztonságát veszélyeztetik.

A szabadság és az egyén egymáshoz láncolása a liberalizmus fő találmánya. Pierre Manent szerint: „A liberalizmus egyik alapvető «eszméje» – mind tudjuk – az «egyén». (...) Az sem kétséges, hogy ez a nyilvánvalóan képzeletbeli lény egyre inkább valósággá és megtapasztalhatóvá válik: a mai politikai alakulatok lakói mind nagyobb autonómiára tesznek szert, mindinkább egyenlőek egymással, s egyre kevésbé érzik úgy, hogy családi vagy társadalmi hovatartozásuk határozná meg őket”⁶. Innen indulunk mi is. Csak éppen nem idealizálva a folyamatot. Sokkalta inkább tragikus zsákutcának tartva azt.

Így a vizsgálódásunk középpontjában az az elvont egyén áll, akinek szabadsága és az erre alapozott autonómiája (független, külső kényszermentes cselekvési terület) egyre inkább növekszik, a liberalizmusnak hála. Ez a kiterjesztés pedig szerintük üdvös, mert a társadalmi „jó”-hoz és az egyén „boldogságához” vezet.

⁶ Pierre Manent: *A liberális gondolat története* (Pécs, 1994, 8-9. old.)

⁷ Az „emberiség egy része” a modern nyugati típusú, liberális elveket megvalósító demokráciákban él. A változás lehetősége nem vonatkozik Ázsia, Afrika jelentős és Dél-Amerika számos részére. Ott egészen más utak figyelhetőek meg. Ha szűkíteni kell, akkor az Európai Unió országai, USA, Kanada, Ausztrália, Japán stb. szabadpiac-alapú, liberális demokráciáiról van szó, melyekre a fogyasztói társadalom jellemző. Az arab világban 2011-ben útjára indult forradalmak értékelése a jelen állapotok szerint még lehetetlen.

⁸ 1933-36 között az Egyesült Államok „New Deal” nevű beavatkozó gazdaságpolitikája (időben előtte lásd.: J. M. Keynes: *The end of Laissez-faire* 1926)

A célok mellett még szólni kell egy fontos változásról. Hitem szerint egy új világtrend van kialakulóban. A kapitalista demokráciák átalakulóban vannak. Változás előtt állunk, aminek jelenleg a liberálisok az akadályai. Sőt, a változás gyorsasága és eredményessége azon múlik, hogy visszavonulót fújnak-e a több száz éves barátjukkal: a nagytőkével együtt. A liberalizmus ezen elvei csak akkor képesek a tudatlanság fátylát borítani az emberiség egy részére, ha egy viszonylagos jóléttel járnak együtt.⁷ A jóllakott ember nem csinál forradalmat? Igaz. Addig, míg a liberális demokráciákban élő emberek abban a hitben élhetnek, hogy a világ megtermelt javaiból nekik is jut bőven, addig nem veszik észre, vagy nem akarják észrevenni a „csalást”. Amikor azonban gazdasági válság sújtja a kapitalizmust, kibukik az eszme igazságtalan volta. Így volt ez a klasszikus liberalizmus okozta vadkapitalizmusként ismert vészorszakban, ami életre hívta a marxizmust, illetve ez történt a 30-as évek nagy gazdasági világválságában is, amikor a nagypolitika félretette időlegesen a liberális elveket. Pontosabban, beavatkozó gazdaságpolitikával oldotta meg a válságot, szemben a liberális szabad piac elveivel.⁸ Ma is egy ilyen válságos korszakot élünk. A mögöttünk lévő (vagy éppen a végén tartó) hitelezési problémákból kialakult pénzügyi globális válság⁹ is rámutatott arra, hogy ezek a liberális nézetek ártalmasak. A kérdés az, hogy a világot vezető politikai generáció felismeri-e ezt, illetve hogy lesz-e elég ereje és bátorsága megérteni az új idők új szavait? De az is megtörténhet, hogy nem történik semmi. Kiváltképp, ha politikusaink nem a démoszt szolgálják, hanem a nagytőke érdekeit. De ez a jövő meséje. Reményeink szerint nem tündérmeséje.

Az abszolút szabadság büntetése

A szabadság abszolutizálásával eljutunk a 20. század divatos eszméjéhez: az egzisztencialista filozófiához és Jean-Paul Sartre-hoz. Hogy kerül az egzisztencializmus a liberális eszmék kritikájának fókuszába? A kérdés jogos. De nem tévedés, habár a különbség és a filozófiai áramlatok célja valóban más. Sőt, Sartre önmagát inkább újbaloldalinak, ateistának és provokatív pillanataiban marxistának tartotta, de az általa megfogalmazott „önmagáért való” ember abszolút szabadsága az európai gondolkodás fejlődésének (vagy visszafejlődésének)

eredménye, amely a neoliberalizmusnak igen tetszetős antropológiai alap. Azaz a modern liberalizmus individualista iskolájának (a neoliberalizmusnak) princípiumát adja az egzisztencialista emberkép. Mert mi is az „önmagáért való ember”? Az egyén metafizikai (szerintük anti-metafizikai, hisz semmi nincs a fizikán túl) újragondolása. E szerint az ember önmagában semmi, illetve csupán annyi, amivé válik saját szabad szándékai és cselekedetei által. Az ember, aki megteremti magát és ezzel saját világát. Nincs Isten, természet vagy közösség, ami kényszerrel határozná meg az embert. A kényszerrel elkerülve pedig marad maga a lemeztelenített ember, minden külső meghatározottság nélkül. Az egyén, aki Istenhez vagy egy társadalmi normarendszerhez igazítja önmagát, az elveszti a szabadságát. Csak az az ember szabad, aki önmagát teremti meg – véli Sartre.¹⁰

Sartre valójában tragikus gondolkodó. Az általa megfogalmazott antropológia elfogadása löki őt a marxizmus keblére. Szembenézve a saját megállapításainak tragikumával és valami ellentétes felé fordul. Az individualizmus szélsőségének kilátástalansága, a marxizmus homogenizáló, erőszakos kollektívizmusa felé fordítja tekintetét. Egyik szélsőségből a másikba zuhan. Drámáinak, regényeinek szereplői is a magánytól és a ránehezülő felelősségtől szenvedő nihilista alakok. Olyan figurák, amelyek nem tudnak mit kezdeni a kötöttségek nélküli világgal, a végtelenített szabadság súlya alatt összeroppannak. Mert ha magad teremtetted a saját világot, akkor abban minden döntés és cselekvés miatt te leszel a felelős. Kegyetlen szabadság ez sokak számára.

Ecce homo! Itt áll előttünk az egzisztencializmus által meghatározott ember. A semmivel „bátran” szembenéz: abszolút szabad ember. Maga teremti meg az erkölcsöt, a normát, a körülötte lévő világot. Gyávaságból és a féltelmei által az Istent vagy bármilyen transzcendenciát. A 20. század végének antihőse ő. Mondhatjuk tehát, hogy az egzisztencializmus más töről fakad, más céllal fogalmazódik meg, de azonos irányba halad és teljesül be, mint a végigvitt radikális individualista liberalizmus. Más oldalról a liberális politikai ügyeknek, így a szabadságjogok új és új bővítésének, illetve az eszme által megáldott autonómia abszolútumának szolgáltató antropológiát. Azért jogos tehát a kritikus figyelmünket ebbe az irányba fordítani, mert az egzisztencialista emberkép a modern liberalizmus alapja lesz. (Nem mellékesen ebbe az irányba mutat a többször idézett Molnár Tamás *Liberális hegemonia* című írása is.) A „sartre-i homo” a liberális alapvetés főszereplője lesz a 20. század második felében. Ha akarta, ha nem.

Nézzük hát az „önmagáért való ember” boldogságát! Végtelenül szabad ugyan, ami üdvös lehet. Racionális, hisz nem hitegeti magát empirikusan bizonyíthatatlan lényekkel vagy normákkal. Önmagát építi, így azzá lesz, amivé akar. De valóban elég ez a boldogsághoz?

Az egzisztencialista ember magányos. Nihilista. Céljai belesüppednek a materiába. Mivel önmagát szüli, így állandó döntésre és cselekvésre van kényszerítve. Az ezzel járó felelősség viszont megbénítja. A tapasztalat szerint elbizonytalanodik. Szorong. Végző soron pedig a szabadsága nem hozza meg a várva várt boldogságot. Közösség vagy transzcendencia nélkül bátor hős lehet ugyan, de rendkívül boldogtalan. Külső meghatározott normák nélkül nincs iránytűje az élet megéléshez. Egy térkép nélküli világcsavargó, aki eltéved a szabadság abszolút útjain.

A liberalizmus kitermelte egzisztencialista hős elidegenedik. Először az Istentől, a természettől, a világtól, majd a másik embertől és legvégül önmagától. Úgy ébred a 20. század közepén, mint az egyik reggel Gregor Samsa – Franz Kafka novellájában: már nem ember.

Szükségünk van hát a természetes élettereinkre, a közösségekre, akár az éhezőnek egy falat kenyérré! Az elidegenedés ellentéte a „valahová tartozás”, amely közösséget feltételez. A liberalizmusba hajló, ateista egzisztencializmus által kitalált „önmagáért való ember” képes ugyan önmagának értéket teremteni, de munkája végtelenül atomizált világot szül, amiben a bizonytalanság és a szorongás lesz a büntetése. Akár Raszkolnyikov Dosztojevskij regényében, vagy Munch festményének a hídon átlépni képtelen, a másik embertől elszakadó magányos antihőse, aki belesikolt a semmibe. Mit kezdhet ő a szabadságjogaival, társ nélkül?

Az emberpár újra átéli a Paradicsomból kivetés érzését. A liberalizmus kígyója megkínálta a szabadság almájával, amiből először kicsit, majd egyre nagyobb harapott. Legvégül megbűnhődik – büntetése a szorongás és a boldogtalanság lesz. Már csak a csutka maradt és egy kérdés. Belefulladás-e a mérhetetlen szabadság zabálásába?

A neoliberalizmus válsága ma

Az ezredforduló tájékán, a nagytőke jelentős mennyisége egyre inkább spekulatív alapokon áll és globálissá válik. Ez azt jelenti, hogy úgy gyarapítja önmagát, hogy közben nincs mögötte valós termelés, illetve országhatárokon átnyúlva működik. Önmagától is osztódik és szaporodik, akár egy furcsa élőlény. Tőzsdén,

⁹ Az Amerikai Egyesült Államok ingatlan- és bankszektorából 2008-ban kiindult, változó intenzitású pénzügyi válság, amely az egész világra tragikus hatással volt.

¹⁰ Jean-Paul Sartre: *A lét és a semmi*. (Bp. 2006)

állampapírokban, hitelekben, befektetésekben és más intézményekben találkozhatunk vele. Sem valós produktum, sem valós erkölcsileg is mérhető társadalmi haszon nincs mögötte, csakis a pénz fialása élteti. A tőke, a kezdeti, egy-egy országon belüli cselekvéshez képest egyre inkább globálissá válik. Az államok felett állnak és valójában minden közösség és minden humánum felettinek hiszik magukat. Gazdasági istent játszanak, akik számára a közösséget védeni akaró államok pusztán adminisztratív akadályok. Ide nekem hát az integrációt és a jogharmonizációt! - kiáltják Európában. Ma már globálisan hirdetik a „be nem avatkozó állam” elvét. Ezért pedig bármire képesek. Eladósítják az államokat, zsarolnak, diplomatikusan nyomást gyakorolnak. De a háború eszköztől sem riadnak vissza. Az Egyesült Államok és a NATO sokszor valójában nem a demokrácia eszményéért és a szabadságért avatkozik be a világ bizonyos területein, hanem a szabad piac elvéért, a nagytőke szabad mozgásáért. Vagy éppen valami más, a tőke által a háború előtti időkhöz elérhetetlen erőforrásért.

A szabad piacot éltető individualista liberalizmus elveti a társadalmi igazságosság fogalmát. Vagy kimondja, ahogy Hayek őszintén meg is teszi, vagy nem. Elveti a közösség érdekeit, és ellene van minden olyan tényezőnek, ami az ő hatalmát korlátozza. Tagad ezáltal minden nemzeti önvédelmet. Harcol a patriotizmus ellen. A fasizmus, náciizmus, jobb esetben a nacionalizmus (ami nem feltétlenül szitokszó) bélyegét süti rá. Újabb trend szerint „relatin-amerikázsa” azt. Továbbra is a kizárólagosságot terjeszti szerte a világban. A Szovjetunió szétbomlása után Kelet-Európába is betette lábát és talán erősebb hatáskokkal, mint Nyugaton. Jellemzően az egykori marxista-kommunista értelmiség liberálisnak vallja magát ezekben az országokban.¹¹ Azonban a kulturális, a civilizációs határok valódi határaivá váltak az eszmének. Sem a milliárdos Kínában, sem az iszlám világában nem tartják kívánatosnak az eszme követését ma.¹² Sőt, kultúrájuk hanyatlását látják benne, ezért globálisan fordulnak ellene.

Az iszlám inkompatibilis és ellenáll. Nem kér az individualizmusból. Viszont a határaikon kívül is harcot hirdet a Nyugat ellen, ami rossz válasz. Vét a Nyugat, amikor erőszakosan is terjeszteni kívánja a „szerinte jó”-t, és vétkezik az iszlám szélsőséges változata, amikor a dzsihádot határaikon túl is meg akarja vívni. Ráadásul a dzsihádot eredeti értelmétől (Allah útján való küzdelemtől) eltérően: fegyverrel. A kétoldalú történelmi „vétek” miatt zuhanunk bele az értelmetlen háborúba.

Ecce Congregatio! Az Európai Unió. Az integráció a szabad piac akaratának megnyilvánulása. A liberálisok

ideája szerint a lehető legfejlettebb állapot felé. A valóság azonban, hogy az Unió piaca nem vezet az egyén számára boldogabb élethez. Csupán fenntart egy látszatot, ami egy virtuális jóléttel párosul. A fogyasztói társadalom egy ideig elringatja a benne élőket. A lehetőség arra, hogy kapjunk egy keveset a világ megtermelt javából kényelmes bizsergető állapot sokak számára. Amíg a fogyasztás igénye és az elérhető javak harmóniában vannak a ténylegesen birtokolt materiával, addig a rendszer működik. Az emberek nem veszik észre, hogy a közösségi értékek negligálásával a lelki életük kiüresedik, hogy a boldogságuk, amely a megszerzett anyagi javak létére lett alapozva, nagyon törekeny. És nagy ára van: a neoliberalizmussal átszőtt civilizációnkat soha nem látott lelkibetegségek sáskajárása pusztítja. Nem tudjuk mi bajunk, de van valami. Meg van mindenünk (anyagi értelemben), de szorongunk, depresszióba zuhanunk. Mert lelkileg kiüresedtünk. Az anyagi javak állandó hajszolása közepette nem vesszük észre, hogy elidegenedtünk a világtól, a másiktól és legvégül önmagunktól. Túl a szabad piacon egy remegő magányos emberpár ácsorog Európában. Ez a büntetésünk a túlzott szabadságunkért. És persze, hiszékenységünkért. A modern Ádám és Éva, akiket a liberalizmus kigyója csábított el.

De amint a fogyasztás lendülete megtorpan, egy pénzügyi vagy gazdasági válság felborítja a növekedését, rögtön kibukik a rendszer hibája. A szabad piac és a „be nem avatkozó állam” elve először a vadkapitalizmusban, másodsor (és erőteljesen) a 20-30-as évek világválságában és harmadszor az ezredforduló pénzügyi krachjában jelentett csődöt. De úgy tűnik, az egoista gazdasági liberalizmus nem tanult a történelmi leckéből. Vagy éppen tanult, de generációról generációra újra próbálkozik? Kísérletet tesz ismét arra, hogy igazolja egy kicsiny üzleti elit gazdagságának okát a szelíden elringatott hiszékeny tömegek előtt? Ha gond van, akkor pedig kéznél a szociálliberális eszme? Amolyan „húzd meg, ereszd meg!” játék? A válasz még nem ismert. Egy azonban kijelenthető a szabad piac, a fejlődés, a jólét és a boldogság liberális eszméinek összefüggéseiről: ez a blöff sokszor bejött már. Hátán pedig egy filozófiailag szép eszmét hordoz, hivatkozik a demokráciára, a szabadságra, a haladásba vetett hitre, de mindeközben valós szándéka szerint a nagytőkét hizlalja.

A szabadság hatalmáról szóló liberális tündérmese még tovább tart. Reméljük, hogy nem az „éltek boldogan, míg meg nem haltak” – klisé lesz az utolsó sor. Mikor és milyen vége lesz? Rajtunk, szereplőkön is múlik.

¹¹ Magyarországon számos ilyen példát sorolhatnánk. Elég Heller Ágnes filozófus életútját – a marxista-lukácsista elvektől a liberalizmusig – említeni

¹² A 2011-ben kezdődött dominó-forradalom az arab világban még nem látható irányba fejlődik.